

L I T E R A T U R A B U Ł G A R S K A

N A P I S A Ł J Ó Z E F G O Ł A B E K

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 75
Tel. 26-68-63

LITERATURA bułgarska jest najdawniejsza z pośród wszystkich słowiańskich, w czasach bowiem, kiedy Słowiańszczyzna tonęła w mrokach pogaństwa, władca bułgarski Borys przyjmuje z Bizancjum w r. 863 chrześcijaństwo, z którym przenika do Bułgarii kultura religijna. Wskutek tego, jak wszędzie indziej u Słowian, tak i tutaj piśmiennictwo ma charakter czysto religijny. Charakter ten utrzymuje się do chwili zawojowania Bułgarii przez Turcję w r. 1393. Pod jarzmem tureckim gaśnie stopniowo literatura bułgarska i dopiero w w. XVIII następuje odrodzenie narodowe, a tem samem odrodzenie piśmiennictwa, które, jakkolwiek podtrzymywane przez duchownych, wysuwa na pierwsze miejsce sprawę narodową i polityczną. Wobec tego w dziejach bułgarskiej literatury możemy wyróżnić dwie epoki: starej literatury o charakterze religijnym i nowej o charakterze świeckim. Niezależnie od tego, podobnie jak u innych Słowian półwyspu Bałkańskiego, rozwija się nieprzerwanie niepisana literatura ludowa, która nietylko odzwierciedla życie ludu, ale także opisuje jego niedolę pod rządami Turcji i jego marzenie o niepodległości.

I.

LITERATURA LUDOWA

Twórczość ludowa. Pieśni obrzędowe, obyczajowe, bohaterskie, historyczne. Zagadki, przysłowia, baśnie i inne.

Twórcą poezji ludowej, której czasu powstania nie można ściśle oznaczyć, są nie jednostki, lecz ogół; wędrowni pieśniarze, zwani gęślarzami, śpiewacy z łaski Bożej, a nieraz i poeci, gromadzą w pamięci produkt ludowej wyobraźni i przekazują go następnym pokoleniom aż do początków w. XIX, t. j. do chwili, kiedy entuzjastyczni wielbicielowie pieśni ludowych poczynają je zbierać i zapisywać. Niezależnie od tego pieśń ludowa trwa dalej i rozwija się do dni dzisiejszych.

Pieśni ludowe dzielą się na: obrzędowe, obyczajowe, bohaterskie-junackie i historyczne.

Pieśni obrzędowe sięgają czasów pogańskich i czerpią początek z kultu człowieka dla zjawisk przyrody, którym oddaje on cześć boską. To też nawet w pieśniach późniejszych, owianych duchem chrześcijańskim, element pogański nie da się zatrzeć, owszem, widoczny jest w tematach, mających za treść zmianę dnia i nocy (walka światłości z ciemnością), lata i zimy (walka ciepła z zimnem) i inne zjawiska. Zmiany te, jak z tego widać, przypisuje się duchom złym i dobrym, zwłaszcza słońcu, które jest dawcą światła i ciepła.

24.041

Poza temi tematami pieśń obrzędowa łączy się z pewnemi uroczystościami czy świętami w roku. Tak więc w okresie świąt Bożego Narodzenia lud bułgarski śpiewa kolędy, przyczem jest zwyczaj, że chodzą po chatach kolednicy (koledari), śpiewający specjalne pieśni. Są również specjalne pieśni wielkanocne, w których opiewa się młodość i piękność, ujawniającą się w miłości i małżeństwie. W związku z innemi uroczystościami czy obrzędami dorocznemi mamy pieśni zapustne, świętołazarskie, świętojurskie i inne. Z pieśnią obrzędową łączy się zbiorowa zabawa, jakieś widowisko, a przede wszystkim tańce, szczególnie ulubiony narodowy taniec zbiorowy choro. Do uroczystości obrzędowych zaliczyć należy także weselne uroczystości, które przedstawiają jedno ze wspanialszych zbiorowych widowisk, zaczynające się z chwilą zabiegów o narzeczoną, a kończące się po ślubie. Cały ten weselny ceremoniał, posiadający ściśle zachowywany podział, wymaga dużej ilości odrębnych pieśni, bogatych w różnorodne uczucia, poczynając od smutku, a kończąc na wybuchach radości.

Pieśni obyczajowe (bitowni pesni) stoją w związku z życiem i pracą ludu. Dzielą się one na: miłosne, rodzinne, żniwiarskie i t. d. W pieśniach miłosnych wypowiada lud wszystkie uczucia miłości, np. smutek, zawód, tęsknotę, nadzieję; w rodzinnych uwydatnia się wzajemny stosunek członków rodziny, przyczem na pierwsze miejsce wysuwa się matka, gdyż ona stanowi podstawę życia rodzinnego; w pieśniach żniwiarskich wyraża lud radość rolnika z powodu obfitych plonów; w pasterskich opisane jest życie pasterzy i ich zajęcia.

Wszystkie dotychczas rozpatrywane rodzaje pieśni mają charakter liryczny, natomiast pieśni junackie, osnuwające treść około czynów jakichś bohaterskich postaci, są pieśniami epickimi. W pieśniach tych bezimienni autorowie opiewają albo dawne pogańskie bóstwa, szczególnie rusalki, zwane w Bułgarii samowilami, samodiwami i samojudami, lub czyny junaków. W poezji bułgarskiej junak zajmuje wybitne miejsce, gdyż przeważnie dokonywa takich czynów, jakichby przeciętny człowiek dokonać nie potrafił, a równocześnie jest obrońcą przed tureckimi ciemieżycielami uciśnionego ludu. Pieśni junackie sięgają swoją tradycją czasów tworzenia się państwa bułgarskiego. W momencie historycznym pieśń osnuwa około akiejs postaci dziejowej wątek bohaterski i w ten sposób nadaje jej cechy junackie.

Głównym junakiem, którego sławę roznieśli wśród ludu pieśniarze ludowi, jest królewicz Marko, władca w w. XIV części zachodniej Macedonji między Wardarem a górami albańskimi ze stolicą w Prilepie. Marko był wasalem tureckim, ale zarazem ostatnim władcą słowiańskim na półwyspie Bałkańskim. To też pieśń ludowa bułgarska, podobnie jak serbska i chorwacka, zapomniała o tem, że Marko był w gruncie rzeczy zdrajcą, a natomiast obdarzyła go jako symbol niepodległości najszlachetniejszymi cechami junackimi. Marko został wykarmiony przez samodiwę, stąd nabrał nadludzkiej siły, wobec czego dokonywa nadzwyczajnych czynów razem ze swym wiernym towarzyszem, koniem Szarko-dobro. Bohater ten walczy to z sułtanem, to przeciw niemu i zawsze z każdej rozprawy wychodzi zwycięsko, a w chwilach, wolnych od rozpraw wojennych, zwierza się matce ze swych planów lub pije wiadrami wino. Na wyprawę wyrusza z druhami Jankulą, Sekulą i Dojezinem, którzy nieraz potrafią dokonać większych czynów, aniżeli ich wódz. Wiele pieśni ma za treść opiewanie czynów Momczila wojewody, który w w. XIV prowadził życie hajducze na granicy Bułgarii, Serbji i Grecji, a przez pewien czas był na służbie u cara serbskiego Duszana.

Jakkolwiek w pieśniach junackich pojawiały się postacie historyczne, to jednak przeważnie przypisywano im czyny nadludzkie. Natomiast pieśń historyczna bierze za treść osoby i fakty rzeczywiste. Z pośród różnych postaci dziejowych pieśń ludowa śpiewa o carze Iwanie Sziszmanie, który walczył przeciw Turkom na polu sofijjskim w obronie chrześcijaństwa i zginął śmiercią bohaterską. Około tej postaci skupia się idea walki Bułgarów o wolność przeciw Turkom. O ile w czasie niepodległości Bułgarji pieśń ludowa mało zajmuje się postaciami historycznymi, o tyle niewola turecka dostarczyła jej dużo motywów. Tak więc pieśń ludowa, zastępująca kronikę dziejową, śpiewa o tureczeniu ludności chrześcijańskiej, o mordowaniu, wypędzaniu z kraju i ucisku rai bułgarskiej. Pieśń śpiewa dalej o zabijaniu niewiast i mężczyzn, o braniu chłopców do wojska janczarskiego, a dziewcząt do haremów. Ale pieśń ta upodobała sobie nie negatywną stronę niewolnego bytu, lecz pozytywną i dlatego wielbi bohaterów, którzy mszczą się za krzywdy, wyrządzone narodowi, mordują panów i bejów, przedstawiciele sułtańskiego państwa i tureckiej ludności. Bohaterowie ci noszą nazwę wojewodów, mają swoich chorążych i swoje oddziały, złożone z hajduków. W hajdukach, którzy przetrwali do połowy XIX w., widział lud swoich obrońców i tych, którzy budzą w nim nadzieje wyswobodzenia się z niewoli tureckiej. Pieśń bułgarska poświęca sporo miejsca bohaterskiej wyprawie Władysława Warneńczyka przeciw Turkom i jego śmierci pod Waruą, gdyż widziała w nim władcę chrześcijańskiego, który przedsięwziął wyprawę do Bułgarji poto, aby naród bułgarski wyzwolić z pod jarzma tureckiego. Również zwycięstwo Sobieskiego pod Wiedniem i złamanie potęgi otomańskiej znalazło serdeczny wyraz w ludowej poezji bułgarskiej, gdyż z tym triumfem polskiego oręza łączono wiarę w wyzwolenie Bułgarji. Należy jeszcze nadmienić, że w epice bułgarskiej wspomina się często o Legensku, legenskiej ziemi, legenskim królu, legenskiej dziewczójce, przyczem wyraz «Legen» ma oznaczać Polskę. Pieśń o tym kraju ma być związana z królem Władysławem Warneńczykiem lub, według innych przypuszczeń, z osiedleniem się Polaków w bardzo dawnych czasach w Macedonji (świadczą o tem nazwy miejscowości Lechowo, Leszani, Leszki), gdzie zajmowali się górnictwem.

Do poezji ludowej należą również baśnie, legendy, podania, bajki, przysłowia, satyry, zagadki i t. d.

II.

STARA LITERATURA BUŁGARSKA

Wpływ bizantyński. Cyryl i Metody. Złoty wiek literatury. Niewola bizantyńska. Upadek literatury po zajęciu Bułgarji przez Turków.

Na rozwój kultury bułgarskiej oddziaływało od chwili utworzenia państwa bułgarskiego Bizancjum ze względu na bliskie sąsiedztwo. To też przyjęcie przez Bułgarów wiary chrześcijańskiej musiało pociągnąć za sobą przyjmowanie przez nich greckiego języka, greckich obyczajów i greckiej literatury. Moda grecka rozpowszechniła się na dworze zesławianyszczonych władców bułgarskich, którzy nadali sobie tytuł carów, i w cerkwi, gdzie obowiązywała grecka liturgia. Stąd też pierwsze książki w Bułgarji pochodzą z Grecji, a pierwsze szkoły, mające na celu wyłącznie przygotowywanie duchownych, są całkiem ściśle naśladowaniem greckiej szkoły. Możliwe też, że przed wprowadzeniem w Bułgarji alfabetu słowiań-

skiego używano alfabetu greckiego, lecz żadne tego rodzaju zabytki nie przechowały się do dni dzisiejszych.

Piśmiennictwo bułgarskie datuje się od chwili apostołskiej pracy św. Cyryla i Metodego, którym zawdzięcza się utworzenie alfabetu słowiańskiego, zwanego głągolicą. Powstanie jego przypisuje się tej okoliczności, że książę morawski Rościśław prosił cesarza bizantyńskiego Michała III i patriarchę Focjusza o przysłanie do jego kraju biskupa z Bizancjum. Władca bizantyński uznał za właściwe posłać Rościśławowi w r. 863 dwóch braci, Konstantego (Cyryla) i Metodego, pochodzących z Salonik. Obydwaj oni wstawili się już przedtem działalnością apostołską, a jako Słowianie, najpewniej Bułgarzy lub bardzo bliscy Bułgarom, nadawali się do utrzymania wiary w kraju słowiańskim. Aby tem skuteczniej utwierdzać ją w państwie morawskim, ułożył Cyryl alfabet, który był wzorowany na alfabecie greckim, lecz przystosowany do fonetycznych właściwości tego języka słowiańskiego, którym się obaj bracia posługiwali, a którym był język starobułgarski. Bracia apostołowie wprowadzili na Morawach liturgję w języku słowiańskim, uczyli lud i duchownych słowiańskiego alfabetu, wygłaszali kazania po słowiańsku i tłumaczyli Pismo święte na ten język. Oskarżeni przez duchownych niemieckich przed papieżem Mikołajem I o herezję, udali się do Rzymu, oczyścili się z niesłusznego zarzutu przed papieżem Adrjanem II, gdyż papież Mikołaj I zmarł, zanim przybyli do stolicy papieskiej, i uzyskali pozwolenie na dalsze głoszenie wiary. Po drodze do Rzymu głosili kazania w Pannonji, czem zachwycony władca pannoński Kocień dał im pięćdziesięciu młodzieńców, aby się od Cyryla i Metodego nauczyli słowiańskiej liturgji. Z Rzymu powraca na Morawy tylko Metody, gdyż w r. 869 zmarł Cyryl w stolicy papiestwa. Metody głosił dalej wiarę Chrystusową za panowania księcia morawskiego Świętopełka, pomimo nieustannych walk z duchownymi niemieckimi, którzy dzięki jego pracy apostołskiej tracili wpływy na ziemiach słowiańskich. Zmarł w r. 885 i został pochowany w Welehradzie. Po śmierci Metodego rozpoczęło się tak silne prześladowanie jego uczniów, że w r. 886 opuścili księstwo morawskie i z księgami słowiańskimi przybyli do Bułgarji, gdzie przyjął ich bardzo życzliwie władca bułgarski Borys. Z pośród przybyłych do Bułgarji duchownych wstawili się Gorazd, Kliment, Naum, Sawa i Angelari.

Z książek, napisanych przez Cyryla i Metodego, żadna się nie przechowała, a późniejsze księgi są już pisane dwoma alfabetami: głągolicą i cyrylicą. Ten drugi alfabet, ułożony na podstawie greckiego alfabetu, używanego w księgach religijnych, miał ułożyć uczeń Cyryla Kliment.

Od chwili działalności Cyryla i Metodego na Morawach i w Pannonji datuje się początek piśmiennictwa bułgarskiego, gdyż język, jakiego ci apostołowie używali, był językiem bułgarskim lub narzeczem macedońskim; stąd też język najstarszych ksiąg słowiańskich nosi nazwę języka starobułgarskiego, rzadziej starocerkiewnego lub starosłowiańskiego. Dlatego to Bułgarji przypada w udziale stworzenie języka liturgji chrześcijańskiej u Słowian prawosławnego wyznania. Język ten z drobnymi zmianami obowiązuje w cerkwi prawosławnej do dni dzisiejszych.

Uczniowie Cyryla i Metodego po osiedleniu się w Bułgarji rozpoczęli odrazu bardzo wybitną działalność, zwłaszcza że mieli poparcie cara. Największe zasługi w utwierdzeniu chrześcijaństwa i oświaty w Bułgarji ma Kliment, z pochodzenia Bułgar; Borys wysłał go do zachodniej Bułgarji, aby tam nauczał lud wiary.

Kliment zbudował w Ochrydzie monaster, zbierał koło siebie uczniów, wyjaśniał im Pismo św., uczył ich pisać i czytać, a zdolniejszych przygotowywał do stanu duchownego. Kliment ma też zasługę jako pierwszy pisarz na ziemi bułgarskiej; pozostawił zbiór kazań na niedziele i święta, żywoty świętych, proroków, apostołów i męczenników; jemu też przypisuje się napisanie życiorysów św. Cyryla i Metodego. Jego dziełem jest «Cwietni triod», śpiewany w cerkwi. Również i inni współdziałacze Klimenta rozwinęli działalność literacką, lecz ma ona mniejszą doniosłość.

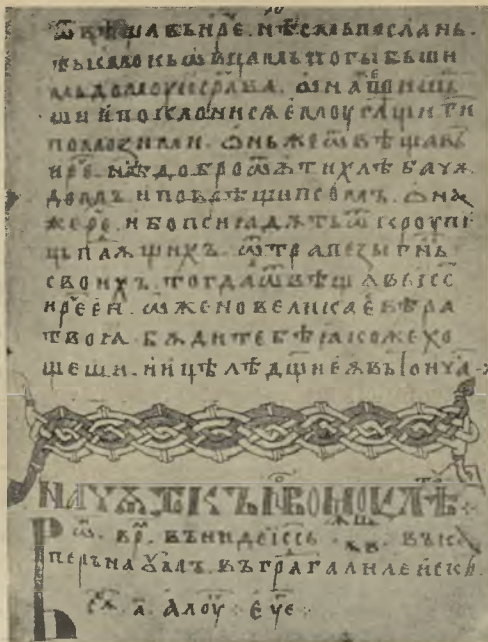
Rozwój polityczny państwa bułgarskiego, a razem z tem kultury i piśmiennictwa następuje za cara Simeona (892—927). Władca ten wyzwolił Bułgarię z pod cerkiewnego wpływu greckiego przez stworzenie we własnym państwie odrębnego patriarchyatu. Simeon, który zdobył poważne wykształcenie w Konstantynopolu, polecił przenieść na grunt bułgarski wszystkie ważniejsze dzieła greckie i przełożyć je na język ojczysty. Lubił otaczać się uczonymi i pisarzami, popierał ludzi wykształconych, dlatego też wśród innych zamianował Klimenta biskupem, a również sam pracował na polu literackim. To też za jego rządów literatura bułgarska dorównała bizantyńskiej i łacińskiej, a okres jego panowania nosi nazwę złotego wieku literatury. Coprawda literatura ta nie odznaczała się oryginalnością, wchodziły w nią tylko przekłady i naśladownictwa, i to przeważnie dzieł religijnych, niemniej jednak to wszystko mogło mieć poważny wpływ na dalszy rozkwit piśmiennictwa.

Z pośród pisarzy owych czasów zdobył sobie znaczenie biskup Konstantyn, który podawał się za ucznia Metodego. Najważniejszym jego dziełem jest «Pouczitelno ewangelije», zbiór kazań na wszystkie niedziele w roku. Dzieło to jest naśladownictwem greckich kazań, natomiast oryginalnością odznacza się zbiorek modlitw, ułożonych w porządku liter alfabetu, mający znaczenie przez to, że jest to pierwszy wierszowany zabytek w literaturze bułgarskiej.

Za najbardziej uczonego i najpłodniejszego pisarza owych czasów uznano Joana Egzarcha; napisał on «Szeszodnew» (Sześć dni), w którym wyjaśnia z filozoficznego stanowiska stworzenie świata w sześciu dniach. Wśród innych dzieł napisał też zbiorek kazań, świadczący o dużych oratorskich zdolnościach autora. Z pośród innych pisarzy należy wspomnieć o prezbiterze Grigorim, który pozostawił rękopis p. t. «Księga Zakonu starego i nowego». Z czasów Simeona pochodzi też «Zbiór wielu ojców», rodzaj encyklopedji, zawierającej teologiczne, filozoficzne, krasomówcze i historyczne utwory kilkudziesięciu greckich pisarzy w tłumaczeniu bułgarskim. Do dzieł świeckich należy kodeks Simeona p. t. «Prawo sądenia ludzi», najstarsza próba kodyfikacji prawa bułgarskiego.

Za panowania następcy Simeona, cara Piotra, rozpoczyna się wewnątrz państwa rozkład, przyczem jednym z powodów są walki religijne, zwłaszcza wobec rozwijającej się sekty religijnej «bogomilców». Poza tem groźba wpływów bizantyńskich, jak również rozpadanie się państwa nie mogło wpływać dodatnio na rozwój piśmiennictwa. Dlatego też z tego czasu zachowały się nazwiska tylko dwóch pisarzy: pierwszy z nich Czernorizec Chraber w rozprawce «O pismenech» występuje w obronie języka i pisma słowiańskiego, zwalczanego przez greckich uczonych; drugi «niegodny» prezbiter Kozma pozostawił zbiorek kazań, głoszonych w celu zwalczania bogomilstwa.

W r. 971 dostaje się wschodnia Bułgaria pod panowanie bizantyńskie i od razu podlega silnym wpływom greckim, natomiast w zachodniej Bułgarii rozwija

Rękopis «Wrachanskiej ewangelji».

w tym czasie bowiem (1018—1186) jest ona pod panowaniem bizantyńskim. W okresie tym nie pojawił się ani jeden pisarz bułgarski, a cała działalność literacka ogranicza się do przepisywania dawniejszych rękopisów lub do tłumaczenia z greckiego dzieł dogmatycznych, ksiąg proroczych, opowiadań kosmogonicznych i t. p., które miały służyć do zwalczania różnych herezj. W chwili wyzwolenia się z pod zależności od Bizancjum praca na polu literatury musi zaczynać się właściwie na nowo. Należało więc przeprowadzić rewizję dawnych ksiąg kościelnych, aby je uczynić użytecznymi do służby Bożej. Przepisywania dokonywa się bardzo starannie, o czym wśród innych świadczy t. zw. «Wrachanska ewangelja» z XIII w. Pojawiają się też przeróbki różnych dzieł greckich pisarzy, np. «Słowo o Ezopie» lub «Wojna trojańska», i nowych apokryfów, lecz utwory te nie mają większego znaczenia.

Bułgaria po wyzwoleniu się z pod panowania Bizancjum poczyną budzić się na nowo do niezależnego bytu i do wskrzeszenia kultury i piśmiennictwa, zwłaszcza że carowie stają się jego protektorami. Tak więc za panowania cara Borila (1207—1218) ożywia się ruch literacki; jego następcy popierają również piśmiennictwo, a zwłaszcza car Joan Aleksander (1331—1365), który usiłował podnieść Bułgarię nie tylko na polu politycznym, lecz i oświatowym. To też protegował rozwój monasterów, zachęcał do pisania książek, a piszących hojnie nagradzał, za co wielbili go współcześni i nazywali «carem nad cary, sławą i chwałą Bułgarji, od Boga wybranym i honorowanym». Również i synowie jego Iwan Sracimir i Iwan Szizman, między których ojciec podzielił carstwo, byli protektorami rozwoju kultury, której ognisko skoncentrowało się w dawnej stolicy Bułgarji, Tirnowo. Niedaleko od tego miasta w Kilifarowie założył Teodozy szkołę, w której uczyło się pięćdziesięciu uczniów. Z pośród nich zdobył sobie największą sławę patriarcha Eftimi, twórca jednolitej pisowni bułgarskiej, a zarazem autor licznych dzieł re-

się piśmiennictwo dość pomyślnie. Ma ono głównie charakter sekciarski, bogomilcy bowiem, pragnąc w przeciwstawieniu do religji oficjalnej, państwowej, szerzyć swe poglądy, pisali w języku zrozumiałym dla ludu, przyczem najchętniej popularyzowali apokryfy, w których autorowie opowiadali barwnie i zajmująco, w sposób poetycki o tajemnicach nieba i piekła, o stworzeniu świata, o grozie Sądu Ostatecznego, o życiu Chrystusa, Matki Boskiej i t. d. Apokryfy razem z modlitwami i zaklęciami miały dużą wartość dla rozwoju kultury w Bułgarji, gdyż zastępowały one literaturę świecką, która w tym czasie nie mogła się rozwinąć. Prócz apokryfów rozpowszechniły się również powieści, tłumaczone z greckiego (jak np. Aleksandreida), a znane w całej średnio-wiecznej Europie.

Wiek XI i XII stanowi zahamowanie się kultury i piśmiennictwa w Bułgarji,

ligijnych, wśród których za najcenniejsze uznano «Żywot św. Iwana Ryłskiego».

Zdobycie w r. 1393 Tirnova przez Turków kładzie kres niepodległości Bułgarii i rozwojowi literatury, zwłaszcza gdy «szkoła tirnowska» została zamknięta, a tak nauczycieli, jak i uczniów rozpedzono. Pisarze ówcześni, schroniwszy się do różnych monasterów, pracują na polu piśmiennictwa w dalszym ciągu, lecz jest to już raczej dogorywanie. Z pośród pisarzy tego czasu należy się wzmianka Jerzemu Camblakowi, który pozostawił wiele dzieł po bułgarsku i który po przeniesieniu się na Ruś pisał po rosyjsku, dzięki czemu należy również do literatury rosyjskiej. Camblak ma też miejsce w literaturze serbskiej, napisał bowiem «Życiorys despoty Stefana», w którym przedstawił dość obszernie dzieje serbskie w wieku XIV.

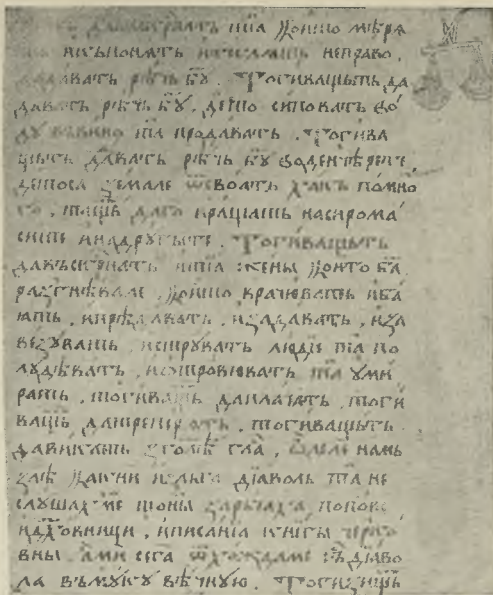
Turcy po zdobyciu Bułgarii zniszczyli wiele miast i osad, a sporo cerkwi zamienili na meczety. Przedstawiciele wyższej warstwy społeczeństwa bułgarskiego zostali albo wymordowani, albo przyjęli wiarę mahometańską, wobec czego przedstawicielem narodu bułgarskiego pozostał tylko ciemny i nieoświecony lud, który łatwo było zamienić w posłuszną rają. Nadmienić trzeba, że Turcy nie stosowali specjalnego ucisku religijnego, skoro jednak w r. 1453 został przez nich zdobyty Konstantynopol, wówczas cerkiew bułgarska dostała się pod bezpośrednie rządy greckiego patriarchy. Patriarchowie greccy wspólnie z resztą duchowieństwa greckiego, t. zw. fanarjotami, owdładnęli duchem bułgarskim na kilka wieków i nie pozwolili mu się rozwijać, przeciwnie, usiłowali zhellenizować go całkowicie. To się nie udało, ale przynajmniej stłumili oni piśmiennictwo bułgarskie na długi czas, tak że tylko przypadkiem pojawi się jakiś pisarz, a literatura ogranicza się przeważnie do t. zw. damaskinów, w których mieściły się różne pouczenia lub żywoty świętych. Jedyną drukowaną książką bułgarską do XVIII w. jest «Abagar», zbiór apokryfów i zaklęć przed chorobami, wydany w r. 1641 w Rzymie.

III.

NOVA LITERATURA BULGARSKA

Przyczyny odrodzenia. Paisi Hilendarski. Początki poezji. Niezależność Bułgarii. Najnowsza literatura.

Pomimo podwójnego ucisku: politycznego ze strony Turków, a duchowego ze strony Greków, jakiego doznawali Bułgarzy, pojawiały się próby wyzwolenia przez wzniesienie powstań, które przeważnie kończyły się krwawym ich tłumieniem. Bułgarzy, zwłaszcza w XVII w., szukali poparcia u papieży i u władców europejskich, lecz bezskutecznie. Między innymi bułgarski biskup Parczewicz przy-

Damaskin z XVII wieku.

był do króla Władysława IV z prośbą o rozpoczęcie wojny z Turcją w celu wyzwolenia Bułgarji. Król polski przyrzekł pomoc, lecz wojna z Kozakami przeszkodziła wypowiedzeniu wojny Turcji przez Polskę.

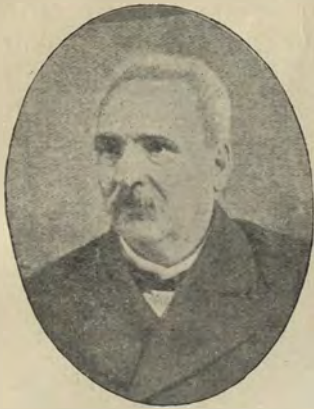
Nie dziw tedy, że Bułgarzy, pozostawieni samym sobie, niszczeni materialnie daninami przez baszów i begów tureckich, a równocześnie poborem dzieci do wojska janczarskiego, wyszydzani przytem przez Greków jako barbarzyńcy, a wkońcu odcięci całkowicie od zachodniej kultury, nie mogli myśleć o wyzwoleniu. Jednak świadomość narodowa nie wygasła całkowicie, a do jej podtrzymania przyczynili się kupcy bułgarscy, którzy utrzymywali rozległe stosunki handlowe zwłaszcza z republiką dubrownicką, położoną nad Adrjatykiem, która dla Bułgarji stała się oknem do Europy. Niemalże też znaczenie dla podtrzymania ducha narodowego miały stosunki Bułgarów z tymi Serbami, którzy zamieszkiwali południowe Węgry, gdzie zwłaszcza w XVIII w. zaznaczył się silny rozkwit literatury. Od tego też czasu poczyną Bułgarja liczyć na Rosję i spodziewać się od niej pomocy, zwłaszcza że Rosja rozpoczęła od w. XVII politykę przeciwturecką, mającą na celu zniszczenie imperjum otomańskiego.

Jeżeli wogóle widoczne były w czasach ucisku Bułgarji jakiekolwiek przebłyski oświaty, to tliły się one w klasztorach, zwłaszcza atońskich, gdzie przebywali zakonnicy różnych narodowości. Stamtąd też wyszła pobudka do odrodzenia narodowego i literackiego, a zasługę w tym względzie posiada Paisi Hilendarski. On to pierwszy uświadomił swój naród o jego pięknej przeszłości i jego bycie przez swoją książkę, napisaną w r. 1762, p. t. «Historja słowiano-bułgarska o narodzie i o carach i świętych bułgarskich, i o wszystkich czynach i dziejach bułgarskich». Paisi przemówił do narodu w ten sposób: «O, nierozumni i upadli! Dlaczego wstydzisz się swego narodu i masz upodobanie do cudzego języka?... Ty, Bułgarze, nie daj się uwieść, znaj swą ojczyznę i język i ucz się we własnej mowie».

Autor starał się zebrać do napisania historii swego narodu sporo materiałów; coprawda niezawsze trzyma się ściśle prawdy historycznej, ale dzieło jego, które niebawem poczęto przepisywać w kilkudziesięciu egzemplarzach i rozpowszechniać, spełniło inne zadanie; przypomniało Bułgarom ich dawną, wspaniałą przeszłość i dało pobudkę do wiary w przyszłość.

Tak więc gorące słowa Paisego obudziły w narodzie świadomość; poczuł on w sobie siłę, wzięto się do pracy nad językiem i do oświaty ludu. Uczeń Paisego biskup Sofronij Wraczanski (1739--1816) rozszerza idee i pragnienia swego poprzednika, tworzy i pielęgnuje mowę ojczystą. Sofronij żyje w okresie wewnętrznych zamieszek w państwie tureckim i tam razem ze swymi ziomkami cierpi wiele. Czas y te umiał barwnie opisać w książce «Żywot i niedola grzesznego Sofronija».

Niebawem sprawa Bułgarji staje się popularna w Europie, zwłaszcza kiedy przybysz z dalekiej Ukrainy Jurij Iwanowicz Wenelin, poznawszy na miejscu niedolę Bułgarów, przez swą książkę «Starzy i obecni Bułgarzy», napisaną po rosyjsku, budzi zainteresowanie Bułgarją w Rosji. W Bułgarji do podniesienia oświaty przyczyniają się bogaci i szcudrzy kupcy, którzy zakładają i podtrzymują własnym sumptem pierwsze szkoły bułgarskie w różnych miastach, co ma duże znaczenie przez to, że zamknięte dotychczas w klasztorach nauczanie, t. zw. kilijne, nabiera teraz świeckiego charakteru. Szczególnie zaś założenie w r. 1835 w Gabrowie szkoły średniej dzięki poparciu Wasyla Aprilowa utrwala w znacznej mierze rozwój doskonale w czasach późniejszych postawione szkolnictwa.

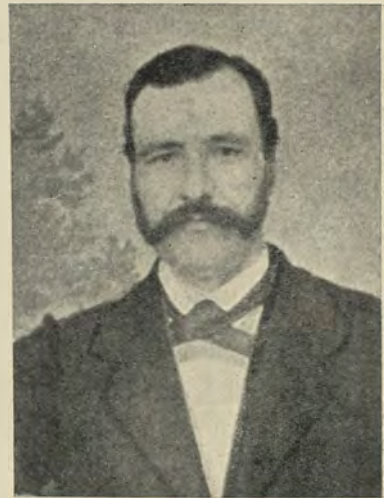
Petko Sławejkow.

W związku z tem powstaje literatura podręcznikowa, autorem zaś pierwszego elementarza, zwanego «Riben bukwar», ogłoszonego w r. 1824, jest kupiec Piotr Beron.

Nauczyciele nowopowstałych szkół, wśród których pierwsze i przodujące miejsce zajmuje Neofit Rilski (1793—1881), autor «Słowiańskiej chrestomatji», to zaczątek bułgarskiej inteligencji, a zarazem pierwsze drużyny działaczy i bohaterów narodowych. Oni też są właściwie twórcami nowej bułgarskiej prasy, której założycielem stał się Iwan Bogorow, autor pierwszej bułgarskiej gramatyki, opartej na mowie ludu bułgarskiego, i pierwszy redaktor pierwszego bułgarskiego czasopisma, wydawanego w Lipsku w r. 1846 p. n. «Bułgarski Orzeł», a przeniesionego w dwa lata później do Konstantynopola pod zmienioną nazwą «Carigradski westnik». Niebawem pojawia się coraz więcej czasopism, służących przedewszystkiem kulturze narodowej, jak również zachęcaniu rodaków do walki o wolność, zwłaszcza że coraz szersze poczucie narodowe budziło w społeczeństwie bułgarskiem pragnienie i potrzebę wyzwolenia. Poczucie to wzrasta zwłaszcza po wojnie krymskiej w r. 1856, kiedy duchowieństwo bułgarskie usiłuje wyzwolić się z pod władzy greckiego patriarchatu; walka kończy się zwycięstwem Bułgarów i w r. 1870 na mocy sułtańskiego firmanu kościół bułgarski uzyskuje własny egzarchat, przyczem największą na tem polu zasługę ma Neofit Bozweli, autor książki p. t. «Matka Bułgarja».

Na tle takiego życia i takich stosunków rodzi się stosunkowo dość późno, bo około połowy XIX w., nowe bułgarskie piśmiennictwo, a daje mu początek Petko Sławejkow (1827—1895), który w swych lirykach w zbiorku «Pesnopojska» opisuje, jeszcze w dość niepoetycki sposób, nieszczęścia narodowe, jego niedolę i pragnienie wyzwolenia. Ale obok otuchy widzi się w jego elegjach zniechęcenie, nie wierzy on, by naród był zdolny pójść za jego pieśnią i porwać się do czynu, to też nieraz zwraca się do ludu z ostrą satyrą. Próbuje Sławejkow i poezji epickiej (Źródło przy Białonodze), i dramatu (Bojka wojewoda i Starozagorcanka), lecz w tym kierunku nie stworzył nic wybitnego. I inni współcześni mu poeci, jak Dobre Czintułow (1822—1886), nazywany bułgarskim Berangerem, i Rajko Żinżifow (1839—1877), autor poematu «Krwawa koszula», uderzają też przedewszystkiem w ton narodowy, są więc poetami patriotycznymi.

Pisarze bułgarscy owej doby muszą być przedstawicielami całej kultury, a równocześnie przodować w walce o wyzwolenie. Tak więc Jerzy Stojkow Rakowski (1818—1867) jest rewolucjonistą, organizatorem legjonu bułgarskiego w Serbji przeciw Turkom, wydawcą różnych czasopism, historykiem, filologiem, a i wszechstronnym poetą, który pragnie podnieść ojczystą literaturę do poziomu innych literatur. Jakkolwiek przez swą twórczość

Jerzy Stojkow Rakowski.

Luben Karawelow.

literacką tego nie dokonał, to jednak na jego utworach, szczególnie «Górskim pątniku», uczyło się całe pokolenie, jak kochać swój naród i jego przeszłość. Nie dokonał też wiele inny rewolucjonista i redaktor, Luben Karawelow (1837—1879), pisarz, zasłużony dla serbskiej literatury, a zarazem twórca powieści bułgarskiej; napisał ich sporo, lecz właściwie tylko jedna z nich p. t. «Bułgarzy z dawnych lat» zyskała sobie pewne uznanie. A zresztą nie o artyzm poecie chodziło, powieść bowiem uważał tylko za jeden ze środków agitacji i oświaty ludu. Warto nadmienić, że Karawelow podaje w swych powieściach wszechstronny obraz Bułgarji, przedstawia społeczne stosunki, obyczaje i poglądy współczesnego sobie społeczeństwa, jak również jego położenie polityczne i życie duchowe. Występują też wtedy i inni pisarze,

jak epik Mikołaj Kozłew (1824—1902), twórca ballad, Cani Ginczew (1832—1894), organizator bułgarskiego teatru i autor dramatyczny, Dobre Wojnikow (1833—1878) i wreszcie drugi dramaturg Wasyl Drumew (1838—1901).

Na tle tego słabo jeszcze rozwijającego się piśmiennictwa wyrasta jeden wielki poeta, uznany za najwybitniejszego przedstawiciela dążeń bułgarskich w czasie niewoli, Christo Botew (1847—1876). Nie miał on czasu rozwinąć swego bujnego talentu, gdyż zginął jako hajduk w młodym stosunkowo wieku, niemniej jednak zdążył utrwalić sobie sławę jako patryjota i poeta i zdobyć sobie to stanowisko w życiu Bułgarji, jakie sobie gdzie indziej zdobyli podobni poeci lutnią i mieczem. Działania rewolucyjnego nauczył się Botew w Rosji; jak walczyć o wolność z bronią w rękę, dowiedział się od polskiego powieściopisarza Michała Czajkowskiego, który za życia Botewa stał jeszcze na czele t. zw. legjonów polskich, którym Turcja wyznaczyła obóz w Bułgarji; był nawet Botew jakiś czas adjutantem Czajkowskiego — Sadyka paszy; poezji nie uczył się od nikogo, bo się twórcą urodził. Jako organizator życia narodowego musiał dzielić los wielu innych Bułgarów, którzy pędzili życie na emigracji w Rumunji. Tutaj pracuje energicznie dla ojczyzny, wkońcu w r. 1876, gdy wybucha w Bułgarji powstanie, Botew staje na czele oddziału bułgarskiego hajduków, prowadzi swoją czetę do Bułgarji, lecz tu nie znajduje oddźwięku wśród ziomeków, zostaje niebawem otoczony przez oddział turecki wśród skał przy Wratce i tu oddaje młode życie za ojczyznę.

Botew jest natchnionym pieśniarzem wolności; jego życie i poezja zlewają się w jedną całość, dlatego każdy jego wiersz jest pełen ognia i mocy, a we wszystkich jego wierszach, których napisał zaledwie około dwudziestu, daje się wyczuć prawdziwe natchnienie i gorące uczucie. Posiada on żywą, płomienną fantazję i polot, panuje świetnie nad formą wiersza, każdą myśl potrafi wyrazić dobitnie, a treść wzbogacić szczerem uczuciem. Poza wartościami

Christo Botew.

artystycznymi znajdujemy jeszcze w poezji Botewa pierwiastek poezji ludowej, dzięki czemu poeta ten staje się najwybitniejszym przedstawicielem bułgarskiego romantyzmu.

W utworach swych mówi z zapalem o miłości ojczyzny i kobiety, do której uczucie trzeba poświęcić dla służby ojczyźnie, śpiewa o umiłowaniu wolności i nienawiści do wroga. Najsilniej wypowiedział się poeta w pieśniach hajduckich, w nich wyśpiewał potężnie hymn swobody narodu, której wyrazicielem jest wolny powstaniec-hajdut bułgarski. Z tych wierszy najpiękniejszy i najbardziej rozpowszechniony do dni dzisiejszych jest wiersz p. t. «Hadzi Dymitr». Hajdut bułgarski, Dymitr, raniony przez Turków w piersi, kona w górach bałkańskich. Nadchodzi wieczór, miesiąc rzuca światło, gwiazdy obsypują niebo, las poczyna szumieć, wiatr wieje, a Bałkan śpiewa pieśń hajducką. W tej wieczornej chwili zjawiają się przy hajducie bałkańskie rusalki-samodiwy

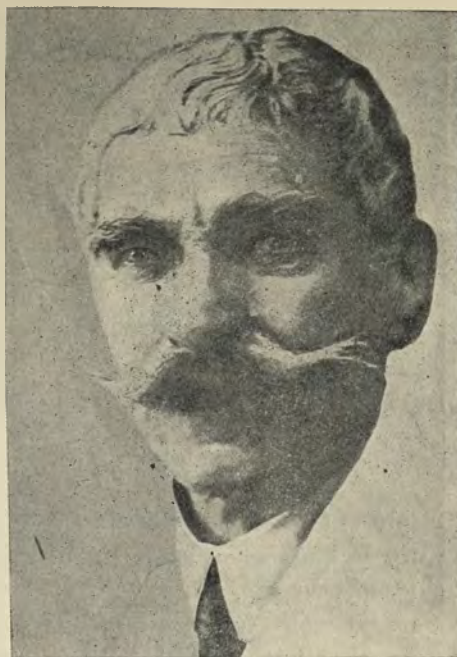
i przynoszą pomoc rannemu: jedna mu wiąże ranę, druga kropi go zimną wodą, a trzecia całuje go w usta. Taki romantyczny obraz, którym do łez wzruszają się Bułgarzy, wyczarował w poezji bułgarskiej tylko Christo Botew.

Poezją Botewa zamyka się okres literatury bułgarskiej, której wyłączną cechą jest nacjonalizm. Wytknął on sobie swoje zadanie w dwóch kierunkach: oświaty i wyzwolenia narodowego. Pierwszy mógł się rozwijać w kraju pod jarzmem tureckim, na drugi w ojczyźnie nie było miejsca, stąd najwybitniejsi jego przedstawiciele musieli przebywać na emigracji do czasów wyzwolenia.

Rok 1878 przynosi wolność Bułgarji, a przynajmniej pewnej jej części. Wyzwolenie narodu bułgarskiego z niewoli było także wyzwoleniem literatury. Niezależne szkoły, naukowe instytuty, swoboda myśli — wszystko to przyczyniło się do szybszego rozwoju piśmiennictwa. To też jawią się z końcem XIX wieku poeci nieprzeciętnej miary, jak Kiril Christow, Penczo Sławejkow, Petko Jaworow, a przoduje im najpopularniejszy wśród nich Iwan Wazow.

Coprawda i w tym okresie literatura bułgarska nie zakreśla jeszcze szerokich lotów, służy ona przeważnie celom utylitarystycznym, a pisarze owej doby poruszają sprawy aktualne, wskazują na obowiązki i zadania obywateli, służą więc głównie swemu krajowi.

Taki charakter ma twórczość Iwana Wazowa (1850—1924), który jeszcze przed uzyskaniem niepodległości wyraził uczucia narodu w zbiorze utworów patriotycznych p. t. «Proporzec i gęśl» i «Smutki Bułgarji». Chwila wyzwolenia pobudziła poetę do obfitej twórczości powieściowej (Nowa ziemia, Mitrofan) i dramatycznej i nastroiła jego lutnię na ton radosny, który niebawem został przytłumiony wewnątrzniemi tarciami i walkami, a zamiast pieśni triumfu uderzył poeta w strunę rozgoryczenia, zaprawionego satyrą. Walki te zmusiły też Wazowa do opuszczenia Bułgarji; jako wygnaniec udaje się najpierw do Kon-

Iwan Wazow.

Karta tytułowa «Guseł» I. Wazowa.

stantynopola, a następnie do Rosji, gdzie podczas prawie dwuletniego pobytu napisał większą część swej najcenniejszej powieści «Pod jarzmem». Uczucia, miotające poetą na wygnaniu, opisał w zbiorze pieśni p. t. «Zdała od Bułgarji».

Po powrocie z wygnania rozwija Wazow przede wszystkim działalność powieściopisarską; wśród licznych jego powieści jedną z pierwszych i najcenniejszych jest «Pod jarzmem». Powieść ta, której treść osnuwa się około życia Bułgarji w chwili zbliżania się wyzwolenia a do której napisania pobudkę dała autorowi powieść polskiego powieściopisarza T. T. Jeża «W zaraniu», znana w bułgarskim przekładzie, rozślawiła Wazowa, a tem samem literaturę bułgarską w całej Europie. Późniejsze wypadki, a szczególnie wojny bałkańskie i wojna światowa nasuwają poecie niejedną głęboko ujęty temat, np. w zbiorze «Pieśni macedońskie».

Działalność literacka Wazowa obejmuje wszystkie dziedziny poetyckiej twórczości; rozpoczyna ją autor od poezji lirycznej, przechodzi następnie do epiki i noweli, i w tej dziedzinie tworzy taką perłę, jak nowela «Czy idzie?», potem zabiera się do powieści współczesnej i historycznej (Kazalarska caryca, Świętosław Terter) i tu wykazuje niemały talent, budzi zainteresowanie opisami wrażeń z podróży (Italja) i bez wielkiego powodzenia układa komedje i dramaty: «Borisław» i inne.

Niesposób wyliczać tu całego mnóstwa utworów Wazowa, wystarczy stwierdzić, że znaczenie jego w rozwoju literatury bułgarskiej jest bardzo duże. Jest to pierwszy pisarz, który ogarnął całość literatury; od niego też właściwie datuje się początek języka literackiego, któremu Wazow nadał naturalność, giętkość, lekkość, wyrazistość i sprężystość, a równocześnie on pierwszy zainteresował Europę literaturą swego narodu.

Penczo Sławejkow (1866—1912), uważany za największego bułgarskiego artystę, ma zasługę przez czerpanie motywów z literatury europejskiej, które dzięki swej rozległej wiedzy przyswoił ojczystemu piśmiennictwu. On też pierwszy w piśmiennictwie bułgarskim zerwał z poglądem, że literatura jest służbą narodową, a na jego miejsce wysunął indywidualizm twórcy, przez co też znacznie rozszerzył dość ograniczony zakres ojczystego piśmiennictwa. To jednak nie wyłączało, że poeta interesował się żywo sprawami politycznymi i społecznymi swego kraju.

Sławejkow czerpie tematy z poezji ludowej, obyczaju ludowego, np. w poemacie «Koledari» (Kolędnicy), z życia, np. «Bojko», lub z kultury ogólnoludzkiej, np. «Michał Anioł». We wszystkich utworach umie poeta wyrazić silne uczucia indywidualne, dzięki czemu wzbogaca literaturę pierwiastkiem psychologicznym.

Największe znaczenie i uznanie zdobył sobie poeta przez poemat epiczny, wzorowany na «Panu Tadeuszu», p. t. «Krwawa pieśń», w której umiał z wielkim talentem przedstawić najbardziej charakterystyczne cechy duszy narodu bułgar-

skiego w momencie dla niego najważniejszym, t. j. w chwili wyzwolenia.

Z pośród innych poetów zasługuje na uwagę Cyryl Christow (ur. 1875); jest on przede wszystkim lirykiem, a przez to poetą nawskróś subiektywnym; umiał podchwycić dobrze ludowy ton poezji i w tym duchu tworzyć pieśni, odznaczające się nadzwyczajnym czarem poetyckim. Wiersz jego i język posiadają dużą piękność i gładkość, przytem poeta panuje dobrze nad techniką wiersza, a to wszystko pozwala mu wyrazić najdelikatniejsze stany duchowe. Do najcenniejszych jego utworów należą: «Samodiwska kitka» (Wiązanka samodiwska), «Pobedni pesni» (Pieśni zwycięskie) i powieści «Droga ognista» i «Ciemne zorze». — Petko Jaworow (1877—1914) jest uznany za poetę uczuć i nastrojów, altruistycznej miłości, a także cierpienia i niedoli narodu,

Penczo Sławejkow.

co możemy dostrzec w zbiorze «Hajduckie pieśni». W późniejszych latach literackiej twórczości Jaworow staje się symbolistą, o czym świadczą jego liryki w zbiorach poezji: «Jesienne motywy», «Noc» i in. Poeta ten zajął też ważne miejsce w dramatycznej twórczości, szczególnie przez dramat «Gdy grom uderzy».

Z końcem wieku XIX występuje stosunkowo sporo pisarzy, którzy stopniowo przyswajają piśmiennictwu bułgarskiemu najnowsze prądy, pojawiające się na Zachodzie.

Wystarczy wymienić tylko kilku wybitniejszych pisarzy. Tak więc Konstanty Weliczkow (1856—1907) ze starszej generacji reprezentuje wszystkie rodzaje literackie, głównie jednak zasłynął jako liryk przez «Carogrodskie sonety», w których wyraża pragnienie, by wróciła dawna wielkość jego rodzinnego kraju, dawna jego duma i siła. Obok niego wyróżnił się Stojan Michałowski (1856—1927), satyryk, poeta-filozof i pesymista, a zarazem twórca bajki bułgarskiej; wszystkie jego różnorodne uczucia znajdujemy w zbiorach: «Novissima verba», «Sonety filozoficzne», «Książka narodu bułgarskiego» i in. Canko Cerkowski (ur. 1869), poeta wsi i jej przyrody, T. Włajkow (ur. 1865), utalentowany i najbardziej po Wazowie popularny beletrysta (powieści «Lelja Gena», «Zlatko», «Nauczyciel Milenkow»), Michałaki Georgijew (1854—1916), humorysta i mistrz w używaniu języka ludowego, autor pięknych opowiadań z życia ludu, np. «Pstry świat», «Rada», «Toszo», Aleko Konstantinow (1863—1897), tłumacz utworów Puszkina, Lermontowa, Moljera i in., feljetonista i nowelista, który zdobył sobie uznanie przez zbiorek opowiadań «Baj Ganju» i «Do Chicago i zpowrotem», Antoni Straszimirov (ur. 1870), autor opowiadań i powieści z życia ludu (Łza i śmiech, Jesienne dni) lub stosunków miejskich i społecznych (Smutny czas, Bezdroże), Mikołaj Naczow, czerpiący tematy do powieści i opowiadań z przeszłości Bułgarji, z życia wsi i małych miasteczek (Najden, Brat, Buntownicy i in.), Petko Todorow (1879—1916), poeta woli i młodości, wrażliwy na piękno i poezję, autor «Idyll», «Owczarzy», jeden z najwybitniejszych pisarzy dramatycznych dzięki dramatom «Murarze» i «Samodiwa».

Z tego krótkiego przeglądu widzimy, że literatura bułgarska, idąc szybkim krokiem naprzód, stoi na przełomie XIX i XX w. pod znakiem realizmu, który

jednak nie doszedł do pełni rozwoju, a więc był pozbawiony jeszcze wewnętrznej treści i siły twórczej; obok realizmu przejawia się tu i ówdzie naturalizm, np. w utworach Penczo Sławejkowa. Powoli jednak przychodzi kolej na modernizm, który niebawem znajdzie całkiem gorliwych przedstawicieli.

Zrózniczkowanie rozmaitych prądów literackich zaznacza się szczególnie w czasach bezpośrednio przedwojennych, a zwłaszcza powojennych; starsi pisarze kroczą dalej szlakiem artystycznego realizmu, ale równocześnie ma już swych przedstawicieli ekspresjonizm, impresjonizm i idealizm, a wśród najmłodszych znajdziemy przedstawicieli symbolizmu i wogóle wszystkich najnowszych prądów. Trudno wymieniać nazwiska wszystkich bułgarskich współczesnych pisarzy, jest ich w każdym razie kilkudziesięciu; wystarczy zatrzymać się na najwybitniejszych.

Realistom przewodzi godnie D y m i t r I w a n o w (Elin-Pelin, ur. 1878), autor popularnego opowiadania «Nieczysta siła» i wielu innych, którego samorodny talent przejawiał się przedewszystkiem w obrazach z życia wiejskiego, przez co zdobył sobie miano malarza wsi bułgarskiej, przedstawiającego ją z dobrych i złych stron, w związku z otoczeniem i przyrodą. Pisarz ten kocha chłopca bułgarskiego i jego zwierzęta, interesuje się życiem popa i nauczyciela wiejskiego, rozpatruje stosunek wsi do miasta i w tym duchu pisze opowiadanie «Samodiwa», jeden z najlepszych wśród jego pomniejszych utworów. Elin-Pelin jest daleki od filozofowania, jego twórczość jest owocem bezpośredniej obserwacji wsi, naiwnego ujmowania faktów i tych stosunków, w których odbija się ona najlepiej ze swem otoczeniem i atmosferą, wynikającą z warunków życia, uczuć i myśli.

Pisarzem, który sobie zdobył miano malarza życia miejskiego, jest J e r z y S t a m a t o w (ur. 1859), który w zbiorze p. t. «Zebrane szkice i opowiadania» opisuje życie lekarzy, artystów, oficerów, urzędników bułgarskich i t. d. Sfera miejska jest przez autora przedstawiona niesympatycznie, ludzie miasta, jego zdaniem, zostali zepsuci przez warunki socjalne i osobiste, zatracili przez to ten urok, jaki posiadają ludzie wsi.

Życie proletariatu bułgarskiego, idąc w tym względzie za modą europejską, starali się opisać I w a n A n d r e j c z i n i D y m i t r P o l j a n o w (ur. 1899), lecz tak oni, jak i ich naśladowcy w tym zakresie nie umieli wybić się ponad przeciętność. Tematy wojenne i typy bułgarskich żołnierzy odtwarzał dosyć udatnie J o r d a n J o w k o w, co zwłaszcza jest widoczne w jego powieści p. t. «Ziomkowie»; słabiej od niego opisywał przeżycia wojenne M i c h a ł K r e m e n. M u s a k o w pozostawił szereg opowiadań, wydanych po jego śmierci, p. t. «Krwawe znamiona», dowodzące dużego talentu autora, a mające również za treść opisanie przeżyć wojennych. Talentu literackiego nie mógł rozwinąć należycie wskutek przedwczesnej śmierci M i k o ł a j J a n e w, nie rozwinął go również młody jeszcze pisarz K. K o n s t a n t i n o w. Życie wyższych klas społeczeństwa przedstawiał D y m i t r S z i s z m a n o w, który w swych powieściach, np. «Haj-lajf» i «Buntownik», opisuje popospolitą instynktów, ukrywającą się pod cienką warstwą kultury. Ogółem jednak powieści jego są dość słabe. J e r z y R a j c z e w (ur. 1882) na podstawie wydanych opowiadań, np. «Wesołe nowele», «Mały świat» i in., zapowiada się jako wybitny talent beletrystyczny. Jego nowele, w których porusza sprawy życia na podkładzie moralno-psychologicznym i społecznym, odznaczają się dużym artyzmem i świeżością myśli. Z pośród kobiet autorek jako talenty liryczne zajęły

wybitne miejsce Mara Belczewa (ur. 1868), El. Bagriana (1893), Ana Karima (ok. 1902) i Dora Gabe-Penewa (ur. 1886). Wydana przez Penewą w r. 1921 antologia poetów polskich p. t. «Polski poeci» obejmuje przekłady naszych najwybitniejszych pisarzy od Mickiewicza do czasów najnowszych. Z niezrównanym wdziękiem przetłumaczyła ta autorka «Hymny» Jana Kasprowicza. Tak Dora Gabe-Penewa, jak i jej mąż, zmarły przed kilku laty profesor sofijskiego uniwersytetu, Bojan Penew, mają ogromną zasługę dla polskiej literatury, gdyż zainteresowali nią w dużej mierze społeczeństwo bułgarskie, dla którego «Anhelli» w chwili obecnej, a więc po doznanej klęsce wojennej, ma to samo znaczenie, jakie miał dla nas w czasach niewoli.

Symbolizm bułgarski szedł w dwóch kierunkach. Iwan Andrejczin szukał długi czas dla siebie drogi właściwej, aż ją znalazł we francuskim symbolizmie. Jego też uważa się za twórcę symbolizmu w Bułgarji, ale znaczenie zdobył sobie nie dwoma zbiorcami poezji, nacechowanymi mistycyzmem, p. t. «Miłość i męka» i «Nowe pieśni», lecz przede wszystkim jako teoretyk i krytyk nowego prądu literackiego. Włodzimierz Anastasow zaznajomił się z symbolizmem za pośrednictwem pisarzy rosyjskich, których utwory tłumaczył, sam jednak jako pisarz oryginalny, jak to możemy stwierdzić w zbiorcu «Legendy», wielkiego znaczenia sobie nie zdobył. Ilja Iwanow Czereń napisał kilka opowiadań i legend (Swadba, Przed ośmiu dniami); są to przeważnie wizje i halucynacje o podkładzie całkiem pesymistycznym. Za najwybitniejszych przedstawicieli symbolizmu są uważani Tr. Kunew (ur. 1880) i Teodor Trajanow (ur. 1882). Pierwszy z nich próbował początkowo iść śladem pieśni ludowej, ale już w jego «Chryzantemach» na miejsce ludowości pojawia się melancholja, która zapanowała nad swobodą i radością sielskiej melodji. Trajanow jest poetą miłości, którą uważa za podstawową siłę, rządzącą światem i ludźmi. Poeta ten w swych «Bułgarskich balladach» wypowiedział w najbardziej artystycznej formie tragedję Bułgarji w latach wojen bałkańskich i światowej wojny. Mówi tu autor o rozpacz, która niby mgła rozsunęła się nad miastami i siołami bułgarskimi, o bezmocy i poniżeniu narodu, o zimnym powiewie śmierci na polu walki. W zbiorcu tym spotykamy prawdziwe perełki, np. «Matka», «Pogrzeb» «Ballada księżycowa». Dzięki swemu artyzmowi i silnym uczuciom stoi Trajanow w pierwszych szeregach bułgarskich pisarzy. W ślady tego pisarza wstąpili prawie wszyscy młodzi pisarze Bułgarji.

Ludmił Stojanow (ur. 1888) sięga w swych lirykach do idei starożytności, Wschodu i dawnej Germanji. Więcej talentu niż w liryce objawił w dramacie, zwłaszcza w «Tomiris», do którego temat zaczerpnął autor ze starych dziejów Bułgarji. Uznanie zyskała sobie także jego komedja «Apollo i Midas». Dość bogatą lirykę Emanuela Dymitrowa (ur. 1889) cechuje miękkość i subtelność; poeta czerpie motywy z przyrody lub z dalekiej historycznej i legendarnej przeszłości, albo wreszcie z egzotycznych krajobrazów w zbiorcach: «Wiersze i pieśni», «Przed burzą» i in. Za najlepszego liryka wśród symbolistów został uznany Mikołaj Liljew, poeta melancholji i tęsknoty za szczęściem. Wiersze jego należą do najpiękniejszych w bułgarskiej literaturze ze względu na różnorodność formy rytmicznej (zbiorek poezji «Ptaki w nocy»).

Obok niego wysunął się na czoło symbolistów Mikołaj Rajnow, którego każdy nowy tom nowel i opowiadań przyjmowano z zachwytem i pochwałami. Źródłem jego natchnienia są księgi i legendy wschodnich kultów religijnych

Mikołaj Rajnow.

i chrześcijańskich sekt, z których czerpie pełną dłońią najbardziej zajmujące obrazy i myśli. Wszystkie te motywy przybiera w przepiękną poetycką formę, bogaty język, a przedewszystkiem bardzo bogatą plastykę obrazów. W jego opowiadaniach niezwykła idea, doprowadzona nieraz do mistycznej ekstazy, zlewa się z subtelnym wykonaniem wielkiego artysty.

Rajnow, skąpany w poezji arabskiej, egipskiej, żydowskiej i indyjskiej, a zarazem w mitach średniowiecznych, powraca na grunt bułgarski, by tutaj ubrać w bogatą szatę poezji zasypane pyłem zapomnienia legendy bogomilskie, podania o dawnej Bułgarji i jej władcach, poczynając od Asparucha i jego żony Achinory. W swych nowelach, a raczej poematach prozą, opisuje autor z niezrównanym wdziękiem tworzenie się państwa bułgarskiego, najdawniejszych władców, ich wojny i zwycięstwa, bizantyńskich despotów, charakteryzuje życie na ich dworach, obyczaje, walki religijne, wiarę mistyczną, sekciarstwo, słowem, odtworza cały różnorodny i bogaty świat średniowiecza. Z pośród jego obfitej produkcji literackiej wystarczy wymienić: «Legendy bogomilskie», «Wizje dawnej Bułgarji», «Księga cesarzy». Rajnow — to artysta nieprzeciętnej miary, zajmuje on nie tylko pierwsze miejsce w dzisiejszej literaturze bułgarskiej, ale powoli przedostaje się także do Europy, utwory jego bowiem są tłumaczone na język polski, niemiecki i czeski. Rajnow zasługuje na to w zupełności, gdyż jest najpewniej najlepszym wyrazicielem duszy narodu bułgarskiego w jego historycznym ujęciu.

Wymieniając spory poczet bułgarskich pisarzy, nie wspomniano o wielu, np. o ekspresjonistach Mile wie (ur. 1885) i Mułafowej (ur. 1902), ale niema wprost możliwości wchodzić we wszystkie szczegóły. Chodziło raczej o uwypuklenie pewnych kierunków i pewnych postaci. Widzieliśmy, że niedawno jeszcze bułgarska literatura kielkować dopiero poczęła, ale wskutek szybkiego rozwoju już dzisiaj, dzięki kilku wybitnym talentom, dowodzi bardzo intensywnego życia i, co ważniejsze, opiera się bardzo silnie o grunt rodzimy, co jej zapewnia znaczną oryginalność w literaturach nie tylko słowiańskich, ale i europejskich, tak jak oryginalne jest całe życie Bułgarji ze starym obyczajem, dawną prostotą i uczciwością, życie, różne od innych, nawet bliskich sąsiedztwem narodów europejskich.

BIBLIOGRAFJA

Б. Ангевъ: Българска литература, cz. I—II, Sofja 1822—1924. — Б. Пеневъ: Начало на българското възраждане, Sofja 1918. — Янко Сакъзов: Българите в своята история, Sofja 1922. — Д. Мирчевъ: Българска литература, Plewen 1920.

